

RECENZIO

Mi fán terem a felzárkózás?¹

Szarvák Tibor (2022): Adalékok a társadalmi felzárkózás szociológiájának értelmezéséhez. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 114 oldal

KRABÁK ATTILA ADRIÁN²

Szarvák Tibor könyve az „Adalékok a társadalmi felzárkózás szociológiájának értelmezéséhez” 2022-ben látott napvilágot a Szociológiai Tudástár Könyvsorozat 12. részeként, a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában.

A könyv borítóján egy Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében lévő Bodrogközi településen készült szociofotó található. Bár a szerző vizsgálati horizontjában elsősorban az Alföld áll, a kép az ottani társadalmi valóságot is jól illusztrálja. A fotó előterében egy EU-s forrás felhasználásával megvalósult hinta látható, amely népmesei motívummal van díszítve, míg a háttérben a település temploma és egy lakhatási szegénységre utaló településrész fedezhető fel. A fotó ezáltal rávilágít a társadalmi felzárkózás célkitűzései és azok korlátozott megvalósulása közötti kontrasztra, így a borítókép különösen szemléletes.

A kötet alcíme utal a mű fő céljaira és felépítésére: „Közösségi és egyéni szerepek, társadalmi meghatározottságok a vidéki Magyarországon”. A könyv a társadalmi tervező folyamatot támogató és akadályozó struktúrákat, tényezőket, az elméleti és gyakorlati kereteket mutatja be, valamint a különböző szintű érdekeltek szerepét taglalja. A mű kiemelt célja a közigazgatás és a közszolgáltatások megerősítésének hangsúlyozása a periférikus helyzetű járásokban, valamint hozzájárulás a társadalmi felzárkózás megértéséhez és esélyének megteremtéséhez.

¹ Szarvák Tibor (2022): Adalékok a társadalmi felzárkózás szociológiájának értelmezéséhez. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 114 oldal.

² PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; krabak.attila@arts.unideb.hu

RECENZÍÓ

A szerző társadalmi felzárkózással, helyi fejlesztésekkel foglalkozó szociológus, szociálpolitikus, egyetemi adjunktus. A Máltai Szeretetszolgálat Felzárkózó Települések programjának egyik szakmai vezetője, akitől a terepmunka sem áll távol. Ebből kifolyólag gyakorta járt és jár kedvezőtlen helyzetű településeken és azok szegregátumaiban, így a könyv a gyakorlatból is sokat merít.

A kötet felépítését tekintve nyolc fejezetből áll, melyek a felzárkózás vonatkozásában meghatározó kulcsfogalmakat, tényezőket, potenciális beavatkozási területeket taglalnak a maguk folyamatjellegében, történeti-társadalmi-gazdasági kontextusba ágyazva.

A könyv aktualitását és relevanciáját a magyarországi térbeli egyenlőtlenségek, a regionális leszakadási folyamatok és a gettósodó, periférikus helyzetű falvak problémaköre és azok tovagyűrűző negatív hatásai, potenciális következményei adják.

A bevezetést követő fejezetben Tönnies (1983) közösség és társadalom dichotómiájára utalva a modern társadalmak töredezettségéről ír Szarvák Tibor, illetve a kitáguló életvilág és a megváltozó szocializáció általi mintakövetés szerepének ismertetésével eljut a sikeres helyi stratégiák, mint minták bemutatásának szükség-szerűségéig. Ezt követően a sikerről ír, a fenntarthatóságról és feltételeikről.

A harmadik fejezetben *a verseny és a szolidaritás szociológiai jellegzetességeit*, viszonyrendszerét vizsgálja a szerző. A szociális kérdés alakváltozása (Castel 1995) kapcsán, a 2010-es években a szociális kiadások csökkenéséről, a közfoglalkoztatás hatásáról, a hiányszakmák helyzetéről és a területi különbségekről értekezett. A szerző szerint a felzárkózás klasszikus szociológiai mutatói, az újkapitalizmus társadalmi struktúrája és egyes posztmodern dimenziók - mint közös értékek és kulturális közeg - vagy a technológiai fejlődés mind olyan kategóriák, amelyek alapján társadalmi csoportok leszakadásáról beszélhetünk. A hosszasan fennálló munkanélküli lét és a szociális elszigetelődés együttes hatásaként kialakuló kiilleszkedés (Castel 1993, 1995), illetve tartós kirekesztődés komoly veszélye Szarvák Tibor szerint a gondolkodás és az értékvilág hozzáidomulása a társadalom peremén szokásos életmódhoz. Ezzel egybevág az Oscar Lewis (1988) által megfigyelt és leírt szegénység kultúrája, amely lényegében a mélyszegénység elviselését teszi lehetővé a benne élők számára, egyúttal meg is akadályozza, hogy kilépjenek ebből a deprivált létehelyzetből. Ezen felül azt állítja Lewis, hogy amíg a szegénység megszüntethető, addig a szegénység kultúrája aligha (Lewis 1988).

A népességmegtartó képesség/képességmegtartó népesség kezdetű alfejezetekben Szarvák történeti kontextusban közelíti meg az iménti fogalompárokat, meghatározó tényezőit ismerteti, valamint szakpolitikai aspektusait tárgyalja. A társadalmi egyenlőtlenségek alapvető jellemzőinek - mint például a nemkívánatosság, a szubjektivitás vagy a viszonylagosság - számba vétele után arra felhívta a figyelmet, hogy mivel az egyenlőtlenségek a társadalmi működés során keletkeznek, azok különböző beavatkozásokkal mérsékelhetőek, ami szükséges is a népesség megtartása érdekében. A fiatalok külföldre vándorlása alapján véve veszélyezteti a jövőbeli társada-

RECENZÍÓ

lomszerkezetet és a népességmegtartó képességet, ezáltal az ezzel szoros kapcsolatban álló képességmegtartó népességet. A népességmegtartó képességnek különféle tényezői vannak, melyek szerzőnként eltérhetnek. A könyv írója Matolcsi Lajos, valamint Csatári Bálint osztályozásait emelte be a kötetbe, s az látható, hogy az általuk meghatározott tényezők többsége (pl. lakhatás, munkalehetőségek, infrastruktúra) Maslow szükséglethierarchiájának alsóbb szintjeihez illeszkedik, mint alapvető hiányszükségletek, továbbá mindkét csoportosításnak van egy közösséghez vagy identitáshoz köthető eleme. A hivatkozott szakirodalmak alapján meghatározó a térség vagy település földrajzi elhelyezkedése is. Az előbbiekkal összefüggésben a területi különbségek kapcsán a munkaerőpiac szegmentáltsága, a munkalehetőségek és a megélhetés az, amely a fiatalok elvándorlásának ütemét is nagyban befolyásolja. Ebben a fejezetben arra mutat rá a szerző, hogy a településeknek a népességük megtartása, illetve növelése érdekében megélhetést, magasabb életszínvonalat, közösséget, illetve kötődést kell biztosítaniuk polgáraik számára.

A *vidékről és versenyképességről, települési stratégiákról* szóló fejezetben Szarvák a többféleképpen definiálható versenyképességet a magasabb életszínvonal elérésére való képességként fogja fel, ennek fontosságát tárgyalja és hatását a regionális és települési stratégiákra. Lengyel Imre (2000, 2016) piramismodellje alapján a regionális versenyképességet, a társadalmi-gazdasági modernizáció sikerét az adott térség innovációs miliője határozza meg. A szerző hangsúlyozza, hogy a versenyképesség nem kizárólag gazdasági tényezők függvénye, hanem a társadalmi miliő, a humán index és az innovációs potenciál alakulása is fontos szerepet játszik benne. A szerző az állam versenyképesség javításában és a gazdasági folyamatok tudatos alakításában betöltött szerepét és felelősségét egy talán túlzottan is tömör alfejezetben tárgyalja. A magyar versenyképességet taglaló részt érdemes lett volna különböző nemzetközi versenyképességi rangsorokkal kiegészíteni és elhelyezni az országunkat egy-egy nemzetközi rangsorban, így láthatóvá válhat, hogy az évek során feljebb jutottunk-e vagy sem. Ennek elmaradása némi hiányérzetet kelthet az olvasóban. A hazai területi egyenlőtlenségek demonstrálására érdemes lehet különböző mutatók, változók szerinti térképeket használni (pl. GDP/fő, lokális HDI vagy hátrányos helyzetű gyermekek, munkanélküliség eloszlása stb.), melyek akár a centrum-periféria dinamikus viszonyrendszert is szemléltethetik a térben.

A vidék és versenyképesség kérdéskörét követően a szerző a *modernizációs folyamatok szerteágazó társadalmi jellemzőire* tér át. Ebben a fejezetben főként az oktatás és tudás felértékelődő szerepét fejtegeti, amely kulcsfontosságú a felzárkózás szempontjából. A technológiai fejlődés hatásáról, a hálózatosodásról és a globalizációról olvashatunk bővebben a lokalitás kontextusában. Az innovációk társadalomföldrajza részben a különféle innovációk (új, a korábbiaktól eltérő ötletek, tevékenységek, termékek, magatartások stb.) elterjedését, vagyis diffúzióját és a lakosság általi fogadtatását, alkalmazását elemezte a szerző.

RECENZIO

Ezután a perifériák leszakadásáról és felzárkózásuk esélyeiről olvashatunk. A jövőbe tekintve pedig települések potenciális forgatókönyvei kerültek felvázolásra, melyek között található negatív, pozitív és kvázi középutas, realista elképzelés is. Ezek a jövőképek viszonylag jól magyarázhatóak a Paul Krugman (1995) által a gazdasági tevékenységek térbeli eloszlását leíró két ellentétes folyamattal. Az egyik folyamat alatt a koncentrációt elősegítő centripetális erők (a nagyobb városokban a piacok közelsége, fejlett infrastruktúra és közszolgáltatások, méretgazdaságosság stb.) értendők, míg a másik folyamat a diszperzió, a szétszóródás irányába ható centrifugális erőket (mint magas ingatlanhasználati díjak, immobil természeti tényezők, túlnépesedés és bűnözés a nagyobb városokban) foglalja magába (Lengyel 2000, 2006). A centripetális erőkkel a rurális, kevésbé fejlett térségek leszakadásának folyamata magyarázható, mint negatív forgatókönyv, míg a centrifugális erők a Florida (2002) elméletén alapuló úgynevezett „kreatív osztály” Szarvák által felvázolt pozitív forgatókönyvére bírhatnak magyarázó erővel. A kreatív osztály tagjai nem csak információt és tudást birtokolnak, hanem ezt eszközként használják arra, hogy újszerű, innovatív módon alkalmazzák munkájuk során, újat hozzanak létre és problémákat oldjanak meg. Az egyének kreatív potenciálja a városi vagy regionális gazdasági fejlődés motorjává válhat (Florida 2002), feltéve, hogy sikerül elkerülni a nagyfokú „agyelszívást” (Legrain 2007). A harmadik, tulajdonképpen középutas forgatókönyvet mindkét említett erő párhuzamosan alakíthatja. A jövőképek taglalásakor hiányérzetet kelt az azokat befolyásoló társadalmi és regionális folyamatok kissé elnagyolt bemutatása és a felhasznált elméletek viszonylag szűk köre.

A társadalompolitika határai című fejezet a magyar jóléti rendszer változásáról, a szociálpolitikai támogatásokról, a rendszerváltozás okozta tömeges munkanélkülségről szól, melynek kezelése, a szerző meglátása szerint aktív társadalompolitikai és foglalkoztatáspolitikai eszközökkel kell, hogy történjen. Emellett számos, a társadalompolitikát meghatározó tényezőt tárgyalt a szerző a társadalmi kirekesztettségen és konfliktusokon át, a vidékstratégia sikertényezőin keresztül a településfejlesztési értékpárokig. Ezekből is látszik mennyire szerteágazó, több beavatkozási ponttal rendelkező területről van szó. A szegregáció mibenléte, jellemzői is ismertetésre kerültek, melyeket különböző intézményi folyamatok, alrendszeri diszfunkciók sokszor fel is erősítenek. A szegregáció és a társadalmi kirekesztődés következménye lehet a tartós fennállás, a reprodukció, az újratermelődés és a társadalmi mezőkből való kimaradás, ezért is stratégiaileg fontos foglalkozni velük. A területfejlesztési nézőpont mutat rá a szegregáció egyik legszembeötlőbb jellemzőjére, mégpedig a koncentrációra, amely az alacsony társadalmi státuszú családok zsúfoltan történő együttélésében mutatkozik meg, valamint számos társadalmi-gazdasági probléma, egyenlőtlenségi dimenzió együttes jelenlétében. Ezután a jó gyakorlatok értelmezéséről olvashatunk, majd a szerző egy recenziót emelt be a tanulmányába a képesség-alapú közösségfejlesztésről, amely egy ígéretes fejlesztési módszertan.

RECENZÍÓ

Az esélyteremtés társadalmi-települési környezete című fejezet alapkérdése, hogy milyen helyi cselekvések szükségesek ahhoz, hogy a szegregált élethelyzetek csökkenjenek. Fontos a mikro-makroszint összekapcsolása mellett a felzárkózásban érintett szereplők együttműködése, hiszen az szinergiát teremt – mutat rá Szarvák. Ezen felül, a települési erőforrások és viszonyok figyelembevétele, illetve a helyi közösség bevonása sem elkerülhető felzárkózási stratégiák kialakításakor, beavatkozások tervezésekor. A Jó Állam jelentés (Kaiser szerk. 2018) alapján Szarvák négy fejlesztéspolitikai hatásterületet határozott meg: a lakhatási viszonyok, a képzettség és munkaerőpiac, a helyi közösség és család, valamint a helyi ellátórendszerek és szolgáltatások hatásterületet. Ezek mindegyike lehetséges beavatkozási terület is. Ezt követően a szegregált élethelyzeteket csökkentő komplex programok újszerű elemeire, valamint a jelenléti szociális munka jelentőségére is rávilágít a szerző, melyek szakmai hidat is képeznek az ágazatközi kapcsolatok erősítésével. Ezen programok, projektek legfőbb céljai között - a hatásterületekkel egybehangzóan – a hozzáférés, a lakhatási körülmények és a foglalkoztathatóság javítását találjuk. Mindemellett három folyamatábrát találhatunk a települési tervezéshez, amik felzárkózási programok készítéséhez is támaszul szolgálhatnak.

Összegzőképpen elmondható, hogy a szerző sok, látszólag inkongruens jelenséget, folyamatot vagy fogalmat kapcsolt össze és használt munkája során, amelyeket a felzárkózás fonalára fűzött fel és valamilyen szinten mind összefüggésben állnak vele. Ennek következtében néhol csapongás tapasztalható a témák között, nincs mindenhol elég átkötés és túl gyakran érződnek a tördelések. Előfordulhat, hogy első olvasásra nem teljesen egyértelmű a fejezetek közötti összekapcsolódás és a könyv által követett gondolatmenet, de némi üledést követően körvonalazódhat és megteremtődhet a szerző által követett gondolati ív az olvasó fejében.

Ugyanakkor a könyv írója művében felhívja a figyelmet arra, hogy a felzárkózás maga egy meglehetősen komplex folyamat és számtalan tényező befolyással van rá. Ennek kezeléséhez elengedhetetlenek a szakmaközi együttműködések, valamint a helyi szükségletek felülről érkező elképzelésekkel történő összeegyeztetése, amiben a jövő szakembereinek is komoly szerepe van. Emellett több jó gyakorlatot, programot és figyelembe veendő körülményt fejtett ki és elemzett, melyek mintául szolgálhatnak a különböző érdekelt szereplők számára, hogy mire is érdemes koncentrálniuk a szegregált élethelyzetek kezelése és a települések fejlesztése terén.

A mű legfontosabb erénye gyakorlati alkalmazhatósága, mivel számos megfontolandó szempontot, tapasztalatot, tanulságot, tervezési módot ismertet, melyek fenntartható projektek létrehozását, felzárkózást segítő, inkluzív programok megvalósítását támogatják. A könyvet ajánlom mindazoknak, akik a társadalmi felzárkózás, leszakadás, területfejlesztés vagy a szociálpolitika területén dolgoznak, azoknak, akik a tématerület vagy társterületek kutatói, illetve az ezekről tanulóknak.

RECENZÍÓ

Irodalom

- Castel, R. (1993): A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. *Esély* 5(3): 3–23.
- Castel, R. (1995): A szociális kérdés alakváltozásai (Előszó). *Esély* 6(6): 3–15.
- Florida, R. (2002): *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. Basic Books, New York
- Kaiser T. szerk. (2018): Jó Állam Jelentés 2018. https://joallamjelentes.uni-nke.hu/2018_pages/pdf-serve/non-compress/web_PDF_JAJ_2018.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 07. 01.)
- Krugman, P. (1995): *Development, Geography, and Economic Theory*. MIT Press, Cambridge (MA).
- Legrain, P. (2007): *Immigrants: Your Country Needs Them*. Princeton University Press, Princeton (NJ).
- Lengyel I. (2000): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 47(12): 962–987.
- Lengyel I. (2006): A klaszterek előtérbe kerülése és alapvető jellemzőik. In: Lengyel I., Rechnitzer J. (szerk.): *Kihívások és válaszok: A magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az EU csatlakozás utáni időszakban*. Novadat Kiadó, Győr.
- Lengyel I. (2016): A megyék versenyképességének néhány összefüggése a megújult piramismodell alapján. In: Lengyel I., Nagy B. (szerk.): *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraparosodása*. JATEPress, Szeged.
- Lewis, O. (1988): A szegénység kultúrája. *Kultúra és Közösség*, 15(4): 94–105.
- Tönnies, F. (1983): *Közösség és társadalom*. Gondolat, Budapest.